АНОТАЦИЯ

В книгата ***Българската литература. Сюжети, контексти, проучвания*** са включени текстове, отразяващи изследователските ми интереси от различно време. В тях разглеждам моделираните в литературата ни образи на човека, преминаващ през редица изпитания в процеса на своето себеизграждане; осмислям причините за неговото (не)справяне с етични правила, законови норми и ограничения, очертавам ролите, които е принуден или избира да играе в стремежа си да се впише в определени обществени кръгове или да се дистанцира от тях. Текстовете имат за цел да осмислят както различни аспекти от живота на човека в новата ни литература, така и живота на някои нейни творби, огледан в процеса на тяхното (пре)издаване, до голяма степен определено от господстващите през годините идеологически и(ли) естетико-художествени парадигми, на тяхното превеждане на езика на друго изкуство (киното, изобразителното изкуство) или на превеждането им на чужд език.

Първа част – ***Изкушение и изкупления***, обединява пет текста, в които се опитвам да обясня предпочитанията на нашата литература към едни и „забравянето" на други образи и мотиви, свързани с вижданията за жената („Вода и(ли) шампанско. Образи на изкушението в българската литература", „Славянската жена в огледалото на литературата ни", „Блудната жена в българската литература", „Грешка и грях в творчеството на Йордан Йовков", „Голготите на българските „царици"). В своеобразен диалог са творби, принадлежащи на различни литературноисторически периоди и културни традиции. Тематологичните проучвания, осъществени на основата на голям корпус от художествени и нехудожествени материали, показват отношението на литературата към определени сфери (културни, социални, обществено-политически), към господстващи в даден момент ценностни, нравствени и естетически нагласи, страхове и предразсъдъци.

Втора част – ***Светове, желания и страдания***, включва текстове, в които анализирам многообразните (понякога болезнени) бивания на човека в света, опитите му да съхрани моралния облик на миналото при интегрирането си в модерното общество („Да полетиш с перо от ангел", „Селото и техниката в белетристиката след Първата световна война", „Столицата и провинцията в романите на Димитър Димов", „Авторитети" и „грешници" в прозата на Емилиян Станев", „Наказанието в романите на Емилиян Станев", „Хетеротопията *трудов лагер*. Наблюдения върху романите „Лагерът на леките жени" на Антон Балаж и „Тихият бял Дунав" на Атанас Липчев").

Изведени са различните ракурси (главно в творбите на Емилиян Станев и А. Липчев) към разбиранията за греха и вината, за властта, контрола и наказанието, за понасянето на страданието и смъртта. Макар да са създадени в различно време и обстоятелства, текстовете на Йордан Йовков, Ангел Каралийчев, Георги Караславов, Чудомир, Димитър Димов, Емилиян Станев, Атанас Липчев и Антон Балаж показват, че поставен в ситуации на криза, човекът има възможност да (пре)осмисли своята идентичност, да потърси или да откаже пътя за промяна и(ли) спасение.

Част от текстовете в третата част – ***Гледни точки. (Не)съответствия***, разглеждат взаимодействията на художествената ни литература с киното и с изобразителното изкуство („Йовковите картини", „Разказът за разказа", „Паратекстът в романите на Димитър Димов – стратегии на прочита", „Филмът в романите и романите на Димитър Димов като филм", „Между затвора и градината"). Други текстове по(дс)казват възможни посоки, по които биха могли да се търсят пресечните точки между родните и чуждите (славянски) разказвачески традиции и заедно с това да се оценят правилно едни или други преводачески решения („Третата редакция. Йовковата повест „Жетварят" и нейният словашки превод", „Българската литература в Словакия и словашката литература в България след 1989 година"); проследяват и коментират (пре)издаването на определени автори и книги, резултат от конкретни обществено-политически и социокултурни обстоятелства („Йовковите разкази – издания и преиздания").

Независимо че формално са част от различните части на книгата, текстовете осмислят няколко общи за цялото изследване проблема.

Първият от тях е проблемът за изкушенията на света, пред които се изправя човекът. Специално внимание отделихме на жената, тъй като проблемът с нейната еманципация е най-сложен и деликатен в контекста на доминиращите патриархални норми. Но ако дяволското у жената е плод на еротични изкушения или етични предразсъдъци, дяволското в техниката е проблемност от друго естество: капиталът (печалбата), знанието и недоверието съизграждат интригуващ възел от разноречиви отношения към изобретенията на техниката, респективно – към дадена институция и т.н. Видяхме, че изкушенията могат да са свързани с конкретно място – дома на блудната жена, кръчмата, кораба, театралната сцена. С промяната на културноисторическата картина се променя и естеството на примамливото: изкушения предлага големият град (столицата) като цяло, чуждата страна, властта. Много често изкусеният сам може да се превърне в изкусител за другите, да ги поведе по вече

открилите се пред погледа му пътеки към мамещата другост. Поддавайки се на изкушения, човекът прави грешки, извършва предателства и престъпления, но и се сдобива с опит, с познание за другите хора и светове, получава шанса да (пре)осмисли своя живот, да потърси алтернатива за съществуването си.

Тясно свързан с този проблем е и следващият – неудовлетвореността от настоящето, която разпалва неистовата мечта на човека да избяга от познатия му свят. Част от героите се стремят към живот, различен от патриархалния, стремят се да отхвърлят наложените им от традицията норми на поведение, отредените им социални роли. Други се опитват по всякакъв начин да се измъкнат от провинциалното „животуване", което им пречи да реализират качествата си и да се сдобият с успехи, пари и власт. За трети стремежът към друг живот е съизразим с утопични виждания за бъдещето. Запълвайки дефицитите в своя живот, човекът – случайно или преднамерено – престъпва или отхвърля нормите на общността.

Третият проблемен кръг в книгата разкрива как човекът е едновременно част от някаква общност, чиито правила, норми, йерархии е принуден да споделя, но заедно с това той е бунтуващ се срещу тях, защото те ограничават свободата му и правото му на избор. В многоплановостта на връзката човек – общност по-отчетливо се откроява кога и защо някой се конфронтира с общността. Ако например е отпаднал от добродетелта, това го бележи завинаги като „особен"; отрежда му живот в социалната периферия; обрича го на страдание. Но човекът, стига да е изградил своя концепция за живота и света, може и сам да реши да напусне общността, доброволно да се откаже от нейните норми и представи, за да изживее докрай мечтата си за друг живот. В този смисъл еднакво важно за литературата ни е да покаже не само как общността осмисля и заявява себе си, но как това прави и отделният човек, как той се справя с другостта на света и(ли) със собствената си другост. Анализираните творби позволяват да видим и как се издигат (не)преодолими граници между хората, родени от предразсъдъците и страховете към етнически чуждия, както и към всеки, който по някаква причина се окаже чужд за общността.

Неподчинението (изразяващо се в незачитане на патриархалните традиции, в обръщане към ересите, към определена идеология и др.) обикновено води след себе си и до налагането на съответното наказание. Неговата цел е да оздрави отпадналите от дадена общност и да спомогне за повторното им приобщаване към нея. Самото наказание може да бъде публично, но може да бъде и административен акт, скрит за очите на множеството. Във всички случаи обаче то е продукт на механизмите на

властта. Както видяхме в хода на наблюденията, силата и/ли слабостта на властта се изявяват тогава, когато тя срещне противодействие. Наблюдението, контролът, подчинението – това са важните лостове на всяка власт. Въз основа на разгледаните в отделните части творби, се опитахме да покажем както действието на властта в литературата, така и въздействието й над самата литература – участието й в процесите на моделиране на публичните образи на автори и книги, на (не)изграждането на определени издателски или преводачески стратегии.

Тясно свързан с проблема за властта и наказанието е проблемът за страданието, което в почти всички анализирани художествени текстове е осмислено като изкупление (за сторените прегрешения), но и като своеобразно възкресение на човека.

Друг, не по-малко важен проблем, е този за (не)справянето на човека с различни кризисни ситуации (войната, септемврийските събития от 1923 г., технократското нашествие в традиционния бит и култура, прехода към нов обществено-политически строй и др.). Поставен в такава ситуация, човек се опитва не само да се приспособи към новото и непривичното за него, но и да оцелее. Стъписването му е следствие от факта, че новото се стоварва върху него „изведнъж" – без възможност да се извърви пътят от едно живеене (биване) и добруване към друго. Това поражда и чувството, че е изтръгнат от света, че му е отнет „собственият" свят. Дори и когато не го формулира отчетливо, човекът си дава сметка, че след подобна кризисна ситуация не само познатият му модел на съществуване не е същият, но и той самият вече не е (и не би могъл да бъде) същият.

Независимо от кризите (в социален, обществено-политически или в личностен план), в разгледаните творби като опори на човешкото съществуване се утвърждават доброто, милосърдието и любовта. Въпросът за прошката често се преплита с този за наказанието и възмездието, за намирането на спасителен път към бъдещето.

За да покажем множеството образи на човека, моделирани в литературата, за да изведем предпочитаните от нея в определени моменти сюжети, в които тези образи биват включвани, както и богатството от контексти в които изведените сюжети се оглеждат, в книгата е потърсен диалогът между творби, принадлежащи на различни литературноисторически периоди и на различни традиции. Текстовете, включени в първа част, се отличават със своята тематологична ориентация, което обяснява и оправдава използването на обилна фактология. В тях са изведени и обговорени някои от фигурализациите при употребата на женското в българската литература. При сравняването на Димовите романи с техните екранизации, на Йовковата повест

„Жетварят” с нейния словашки превод, при интерпретирането на илюстрациите към Йовковите разкази и на кориците на Димовите романи бе потърсена възможност за осмисляне на автори, творби, литературни процеси в по-общия контекст на културата и изкуствата.

Повечето от текстовете в книгата са представяни на национални и международни конференции, включвани са в юбилейни или тематични сборници. В същото време някои от тях допълват и разширяват вече направени в други мои изследвания наблюдения върху творчеството на Йордан Йовков и Димитър Димов или пък предлагат нови ракурси за осмисляне на техните творби.

Разгледаните тук проблеми предполагат ред интерпретативни ракурси. Разбираемо е, че предложените в книгата наблюдения са само част от възможните прочити на подобни автори и страници от новата българска литература.

ПРИНОСИ

1. Изследвана е съдбата на Йовковите книги в процеса на тяхното (пре)издаване, анализирано е влиянието на конкретните обществено-политически и културни обстоятелства върху издателските и редакторските решения.
2. Обговорено е взаимодействието литература: изкуство, снето в прочита на текстовете на Йовков чрез илюстрациите към тях. Анализирани са и механизмите, посредством които във военните му разкази се създават словесни картини, проблем, който до този момент не е бил обект на цялостно литературоведско проучване.
3. Проследена е концептуализиращата роля на оформлението на кориците на Димитър-Димовите романи, показано е и участието им при формирането на определени възприемателски нагласи спрямо Димовите творби.
4. Направено е задълбочено проучване на въпроса за преводите на българската литература в Словакия и на словашката литература в България след падането на социалистическия режим в края на 80-те г. на 20. век с оглед на променената конюнктура на превода.
5. Предложен е модел за четене на създадените от българското кино образи на класически творби, каквито са Димовите романи „Тютюн” и „Осъдени души” и повестта на Емилиян Станев „Крадецът на праскови”.

6. От различни ракурси в текстовете на Емилиян Станев е изследван проблемът за бунта на човека срещу нормите на обществото, ограничаващи неговата свобода и правото му на избор, както и за наказанията, които трябва да изтърпи, за своето неподчинение.

7. В книгата са анализирани многобройните изпитания, през които преминава следвоенният човек, и опитите му да се приспособи към новия за него начин на съществуване.

8. На базата на художествени и нехудожествени текстове е разгледан проблемът за жената (като) изкушение и за изкушенията на света, с които жената трябва да се справи в хода на своята еманципация.

9. Подробно са обговорени начините, по които културните топоси *столица* и *провинция* функционират в Димовите романи с български сюжети.